

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Євген Олегович ХАРИТОНОВ,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету “Одеська юридична академія”,
вул. Піонерська, 9, м. Одеса, 65009,
zharuton@gmail.com

Олена Іванівна ХАРИТОНОВА,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувач кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права
Національного університету “Одеська юридична академія”,
вул. Піонерська, 9, м. Одеса, 65009,
intelekt.08@mail.ru

УДК 347.1/7(477):341.174(4)

ПРАВО ЄС ТА УКРАЇНИ: ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ КОРЕЛЯЦІЇ У ГАЛУЗІ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Розглядаються проблеми визначення методологічного підґрунтя кореляції права України з правом ЄС у галузі приватного права. Аналізується сутність “європейського права”, характеризуються традиції права і традиції приватного права зокрема, існування яких зумовлене наявністю у межах європейської цивілізації відносно самостійних (хоча і споріднених) субцивілізацій. На підґрунті характеристики права як елемента цивілізації і концепту приватного права як феномену Західноєвропейської субцивілізації робиться висновок, що можливість кореляції права України з правом ЄС залежить, передусім, від готовності і здатності нашого суспільства до сприймання західноєвропейських базових цивілізаційних цінностей (індивідуалізм, права людини, право приватної власності, свобода договорів, повага до прав іншої особи тощо)

Ключові слова: європейське право, право ЄС, право України, приватне право, кореляція, цивілізація, цивілізаційні цінності.

Із ратифікацією 16 вересня 2014 р. Угоди між Україною та ЄС процес євроінтеграції нашої держави перейшов у практичну фазу. Відтак значно актуалізувалася

проблема гармонізації українського та європейського права. І хоча питанням адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів було присвячено чимало досліджень [1; 2; 3; 4], але існує потреба нових наукових розвідок у цій галузі з метою визначення оптимальних шляхів вирішення завдань, що тут постають. При цьому найважливішим є з'ясування цих питань щодо сфери приватного права, феномен якого своїм походженням і характеристикою завдячує Європейській цивілізації, а відтак містить аксіологічні орієнтири для бажаючих долучитися до ЄС. Варто зазначити також, що питання форм взаємодії правових систем, їхньої гармонізації, адаптації, уніфікації тощо (нам більш точним здається термін “кореляція”) права України та права ЄС вже були предметом дослідження вітчизняних науковців [5, с. 7–41]. Разом із тим їхні результати свідчать про розмаїття понять, термінів, категорій, які вживаються у цій сфері, різне бачення їхньої сутності, умов та підстав використання. Усе це в сукупності зумовлює необхідність з'ясування методологічного підґрунтя кореляції правових систем у цій галузі.

Враховуючи ту обставину, що європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції правової системи України були предметом ґрунтовного дослідження [6], не будемо зупинятися у цій статті на їх характеристикі, а спробуємо встановити сутність терміно-поняття “європейське право”, котре вживається у юриспруденції і як загальний концепт права (концепт права, на нашу думку, це сформоване вербально уявлення, раціональне та емоційне сприйняття людиною права як частини світу, у якому існує ця людина, відчуваючи себе частиною цього світу), і для позначення окремих галузей права [7].

Почати доцільно з констатації можливості використання позначення “європейське право” у широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі під європейським правом може розумітися правове регулювання усєї сукупності економічних, соціальних, політичних, наукових та культурних відносин, що стосуються організації та діяльності європейських міжнародних організацій. Його можна розглядати як міжнародне право. У вузькому сенсі — це право європейських співтовариств, доповнене правовим регулюванням усього Європейського Співтовариства. Воно багато в чому відійшло від міжнародного права є особливим правовим феноменом. Попри те, що співтовариства існують як три окремі структури: Європейське об'єднання вугілля і сталі, Європейське Співтовариство (перейменоване Маастріхтським договором 1992 р.) і Європейське співтовариство з атомної енергії (ЄвРАтом), — провідним серед них є Європейське Співтовариство — широке інтеграційне об'єднання, яке має загальноекономічний характер. Що стосується Європейського об'єднання вугілля і сталі та Євратому, то вони забезпечують інтеграцію країн-учасниць лише в окремих секторах економіки. Хоча формально інтеграція в цих секторах не входить до завдань Європейського Співтовариства, але його загальна координаційна функція впливає з мети створення співтовариства. Тому в країнах, що входять до Європейського Союзу, європейське право є інструментом повсякденного практичного застосування, майже таким самим необхідним, як і національне право. До того ж європейське право активно застосовується також у галузі відносин між Європейським Союзом та іншими країнами [8, с. 16]. Отже, при такому розумінні європейського права у вузькому сенсі воно фактично ототожнюється з правом Європейських Співтовариств.

У свою чергу, щодо права Європейського Союзу зазначається, що воно складається з двох елементів:

1) міжнародно-правових норм і принципів, які визначають мету та зміст співробітництва держав-членів у сферах загальної зовнішньої політики і політики безпеки та правосуддя і внутрішніх справ;

2) міжнародно-правових норм і принципів, що мають особливий характер і одержали в науці і практиці узагальнене найменування “право співтовариства” [9, с. 235].

Деякі автори наголошують на тому, що відмінності в підходах до визначення права ЄС означають і різне розуміння сутності Співтовариств і Союзу. З характеристики права Співтовариств як особливого різновиду міжнародного права випливає, що ЄС є

міжнародною міжурядовою організацією, а майбутнє Європейського Союзу як об'єднання держав розглядається як перспектива європейської інтеграції. Відтак йдеться про змішаний характер права ЄС як феномену *sui generis* [10, с. 9].

Але більше приваблює позиція, згідно з якою під європейським правом розуміється система юридичних норм, що сформувалися у зв'язку з утворенням і функціонуванням Європейських Співтовариств і Європейського Союзу, застосовуваних у межах їхньої юрисдикції на основі й відповідно до установчих договорів і загальних принципів права [11, с. 43]. Звернемо увагу на завершальну частину цього визначення, де йдеться про загальні принципи права, відповідно до яких (поряд з установчими договорами) діють і застосовуються норми європейського права. Ст. F (н.н. ст. 6) Договору 1992 року передбачає, що “Союз поважає основні права особистості, як вони гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та як вони впливають із загальних конституційних традицій держав-членів, у якості загальних принципів права Співтовариства”. Отже, враховуємо, що в основу загальних принципів права ЄС покладений пріоритет прав особистості, що закріплені у Європейській конвенції, і до того ж впливає з конституційних традицій європейських держав. Ці ж традиції визначають подальший розвиток національного права держав-членів Європейських Співтовариств.

З урахуванням зазначеного можна охарактеризувати європейське право як систему принципів, юридичних норм, що формуються у зв'язку з утворенням і функціонуванням Європейських Співтовариств і Європейського Союзу на основі і відповідно до установчих договорів і загальних принципів права. До цього слід додати, що підґрунтям такого, втім як і кожного іншого визначення європейського права, має бути врахування сутності права як єдиного європейського концепту, що зумовлено вже самою ідеєю європейської єдності. Ще більшою мірою це стосується концепту приватного права, підґрунтям якого є європейські цивілізаційні цінності і який виступає їхнім втіленням у європейській правосвідомості.

Але висновок щодо єдності “європейського права” не знімає питання про існування у його межах традицій права взагалі і традицій приватного права зокрема, існування яких зумовлене наявністю у межах Європейської цивілізації відносно самостійних (хоча і споріднених) субцивілізацій. З того положення, що право є елементом цивілізації, випливає, що особливості субцивілізацій зумовлюють і особливості традицій права, існуючих у Європі.

При цьому варто враховувати поділ загальноєвропейської цивілізації на “Східну” та “Західну” гілки (субцивілізації), основою якого є врахування особливостей двох типів історичного, соціального і культурного розвитку. При цьому треба уточнити, що коли йдеться про “Захід” та “Схід” Європи, то мається на увазі поділ не за географічними критеріями, а провадиться умовне розділення її на частини з урахуванням відмінностей у ментальності, світогляді, матеріальному бутті, культурі тощо.

Багато хто головним чинником, що визначає приналежність суспільства до певної цивілізації, вважає релігію. При такому розумінні європейській системі “Схід — Захід” відповідає поділ християнської церкви на Східну та Західну, пов'язаний з межею, що виникла між частинами Римської імперії, трансформувались з часом у розрізнення Європейських Східної та Західної цивілізацій. Із врахуванням цієї тези деякі науковці (наприклад, С. Хантінгтон) провадять головну “лінію розділення” у Європі таким чином, що поділяють на дві частини Україну та Білорусь, відокремлюючи православних українців та білорусів від католиків [12, с. 38–48]. Інші автори, критично оцінюючи згаданий критерій, замість класифікаційної ознаки “релігійності” пропонують враховувати інший критерій (“універсальну, загальну визначальну ознаку, властиву всім цивілізаціям”) — визнання кожним індивідом, що входить до складу цивілізації, дихотомії “ми” та “вони”, “ми ось такі, а вони інші”, “свої” та “чужі” [13, с. 25].

На нашу думку, цивілізаційно-релігійний критерій (перевагу яким свого часу віддали і ми) у сучасних умовах не виправдовує себе, оскільки став предметом політичних спекуляцій, завдяки химерному вплетенню у загальний спектр геополітичних інтересів

і глобальних амбіцій. Крім того, не можна не враховувати й такі обставини, як фактична відсутність стовідсоткової віри в Бога населення більшості країн, наявність кількох конфесій у більшості європейських країн, суперечливість такого критерію досить популярним ідеям екуменізму тощо.

Не зупиняючись детальніше на цьому питанні, оскільки вже торкалися його раніше, зазначимо лише те, що тепер вважаємо за доцільне проводити розмежування не за якимось одним критерієм, а за сукупністю головних ознак, властивих типу цивілізації (субцивілізації). Серед них визначальними є ставлення до людини, визначення її місця у Всесвіті, довкіллі і суспільстві. При цьому беремо до уваги, що магістральні західний та східний типи цивілізаційного розвитку не співпадають із географічним поділом, а можуть бути присутні більшою чи меншою мірою в різних цивілізаціях у різних частинах світу.

Для західного типу цивілізаційного розвитку властиві:

- 1) суверенітет приватної особи (визнання чільного місця індивіда, окремої людини у системі соціальних взаємин);
- 2) розвинений інститут приватної та корпоративної власності, що відіграє вирішальну роль в економічному житті суспільства;
- 3) лібералізм як філософське підґрунтя суспільного життя;
- 4) соціально-політичний плюралізм, що знаходить вираження у поділі функцій різних гілок влади, наданні ваги самоуправлінню тощо;
- 5) світоглядне учення (релігія тощо), яке має характер абсолютної самоцінності або у всякому разі тяжіє до такого її розуміння.

Сформовані на такому підґрунті для західної традиції права властивими є:

- 1) відносно чітка межа між правовими та іншими інституціями, хоча політика і мораль можуть визначати закон, але вони не тлумачаться як сам закон;
- 2) управління правовими інституціями доручається спеціальному корпусу людей, які для цього спеціально дістають юридичну освіту;
- 3) юридична думка впливає на правові інститути: вона аналізує і систематизує право, виступаючи як чинник, за допомогою якого можна створювати інші правові категорії;
- 4) право сприймається у суспільстві як узгоджене ціле, єдина сформована система;
- 5) закон сприймається як цілісна система, "організм", який розвивається через покоління;
- 6) життєздатність правової системи ґрунтується на впевненості суспільства в довговічному характері права;
- 7) розвиток права свідчить, що воно не просто продовжується, а має історію;
- 8) історичність права пов'язана з усвідомленням його переваги над політичною владою;
- 9) впевненість у історичності права пов'язана з вірою у його верховенство над політичною владою. Вважається, що закон у кожному разі у деяких відношеннях стоїть вище за політику і сам накладає зобов'язання на державу. Це виглядає зовні також як впевненість у можливості існування громадянського суспільства та правової держави;
- 10) усередині суспільства існують і змагаються різні юрисдикції, що робить переваги закону необхідними і можливими [14, с. 41–42].

Характерні риси східного типу цивілізаційного розвитку :

- 1) переважання колективних, громадських (общинних), державних інтересів над індивідуальними;
- 2) значне одержавлення економічного життя, слабкість і нерозвиненість інституту приватної власності ("азійський спосіб виробництва");
- 3) тяжіння до авторитарного (деспотичного) типу влади;
- 4) зрівняльна соціальна етика;

5) етико-нормативна функція релігії, внаслідок чого релігійні норми фактично набувають характеру джерела права.

Сформована на такому підґрунті східна традиція європейського права має такі характерні риси:

1) обмеженість світоглядного підґрунтя права, як правило, християнським вченням у його ортодоксальній (православній) інтерпретації;

2) схильність до розуміння права як сукупності актів законодавства, зміст якого зумовлений не стільки природними приписами, скільки потребами суспільства, котрі, як вважається, краще відомі державі, що втілює їх у законодавчих встановленнях;

3) організація і проведення законотворчих, кодифікаційних, дослідницьких та ін. робіт у галузі права за “ініціативою зверху”;

4) обмеженість творчого пошуку і, як результат, втрата авторитету і значення юриспруденції;

5) тенденція до обмеження приватноправового типу регулювання, прагнення забезпечити максимально можливі контроль і втручання держави у відносини приватних осіб. У результаті приватне право виявляється “розбавленим” публічно-правовими нормами і нерідко трактується як “господарське” або ж ще якимось того ж роду;

6) нечітке розмежування між правовими інститутами, з одного боку, та державними інституціями (адміністративними, управлінськими) — з іншого;

7) відсутність теоретично обґрунтованої і визнаної концепції наступництва права. Внаслідок цього такі явища, як рецепція, акультурація, трансплантація у галузі права нерідко відбуваються в латентних формах, мають обмежений і непослідовний характер;

8) акцентування уваги, головним чином, не на правах, а на обов’язках учасників цивільно-правових відносин [15, с. 8–9].

Отже, щодо Європи “західна традиція права” — це ті правові цінності, концепти, категорії та інститути, які іманентно властиві західноєвропейській субцивілізації, ґрунтуються на світогляді, культурі і ментальності Західного світу, що веде родовід від Грецької та Римської Античності.

На підґрунті західної традиції права формується та існує традиція приватного права як концепт, невідривно пов’язаний із західноєвропейською цивілізацією.

При цьому, як кожний процес, достатньо тривалий у часі, формування західної традиції (концепту) приватного права доцільно поділити на відрізки, що характеризують основні віхи її розвитку.

Найпростіше було б провести такий поділ, орієнтуючись на усталену періодизацію історії Європи: Античність, Середньовіччя (раннє та пізнє), Новий час. Проте маємо враховувати, що така періодизація лише приблизно відображає зміни, які відбувалися в історії західного європейського світу. Крім того, вона недостатня для визначення етапів розвитку окремих елементів цивілізації (культури), кожен з яких має свій ритм.

Невідповідність ритмів розвитку держави і права (або ж політичної історії та розвитку елементів культури) особливо є помітним у галузі приватного права. Якщо зміна політичного режиму незабаром тягне і зміну публічно-правових норм, які тісно пов’язані з публічною владою і є її продовженням, то їх вплив на приватне право зазвичай є менш помітним і більш віддаленим у часі.

Звичайно, можливі кардинальні рішення і у цій галузі. Наприклад, таким було скасування радянською владою права приватної власності. Однак невизнання або запровадження того чи іншого інституту, тим більше в якійсь одній державі, ще не є зміною правової системи. Це є швидше політичним, ніж правовим рішенням і вимагає багатьох років праці зі знищення або трансформації правової системи, що існувала в державі. Ще більше часу має минути до того, поки ідеї у галузі приватного права, які ствердилися у праві однієї держави, зможуть спричинити вплив на групу правових систем (правову родину) тощо.

Щоб врахувати згадані розбіжності у темпах розвитку політичної історії, відтак — публічного і приватного права, варто вдаватися до такого прийому, як розрізнення періоду (змін у часі) та етапу (якісних змін соціальних, політичних, правових інституцій).

У такому випадку, зберігаючи щодо загального політичного розвитку поділ історії Європи на Античність, Середньовіччя, Новий час, маємо підстави у розвитку права на Заході розрізняти кілька етапів, пов'язаних із врахуванням переломних моментів у розвитку права взагалі і приватного права зокрема.

Г. Берман пояснює наявність таких “зламів” характерною для західної традиції права невідповідністю між її ідеалами і реальністю, що періодично призводило до насильницького знищення правових систем шляхом революцій, які розуміються як потужні вибухи, що відбувалися тоді, коли правова система застигала і не могла пристосуватися до нових умов, а відтак сприймалася як така, що не відповідає своїм кінцевій меті і завданням, яких називає шість. До них, на його думку, належать: 1) Папська революція 1075–1122 рр.; 2) Лютеранська реформа у Німеччині XVI ст.; 3) Англійська революція XVII ст.; 4) Американська революція 1776 року; 5) Французька революція 1789 року; 6) Російська революція 1917 року.

Кожна з них створила нову правову систему, яка втілювала деякі з основних завдань революції і змінювала правову традицію, але у кінцевому підсумку зберігалася у рамках цієї традиції. Отже, в цілому правова традиція зберігалася і у дійсності оновлювалася у ході революцій [14, с. 43].

Погоджуючись з висновком щодо необхідності врахування значення революцій для формування та реформування права, маємо звернути увагу на істотні вади такого підходу, що ставлять під сумнів життєздатність запропонованої концепції у цілому.

Перша з них полягає у надмірному розширенні поняття “Захід”, а відтак розмиванні критеріїв категорії “західна традиція права” і втраті визначеності чинників, що вплинули на її розвиток. Скажімо, можна погодитися з тим, що американська революція вплинула на розвиток деяких інститутів західного права [16, с. 341]. Однак для розвитку західної традиції права це не було вирішальним¹, тому виокремлювати американську революцію як чинник її формування навряд чи доцільно.

Другою вадою наведеної концепції є хибна теза, що Росія, Греція, Іспанія спочатку були поза впливом західної традиції права, але пізніше стали частиною Заходу (так само, як Північна та Південна Америка та ін.) [14, с. 20]. Віднесення Росії до Заходу здавна є дискусійним, а зараз заперечується і її чільниками, про що мова має йти окремо².

Ще однією вадою є те, що змішуються явища різного порядку, якими є Папська революція та більш пізні релігійні, буржуазні та інші революції. Папська революція визначає рубіж між Європейськими хронологічними цивілізаціями раннього та пізнього Середньовіччя. Вона є граничною межею періоду конституціоналізації західної традиції права, який почався у 1054 році офіційним визнанням поділу Християнської церкви і завершився визнанням незалежності світської та релігійної влади, що стало надалі істотною ознакою саме західної традиції права і мало суттєве значення для розвитку традиції приватного права. Що ж стосується інших згаданих вище революцій, то всі вони мали певне і до того ж помітно виражене національне (з таким же успіхом можна вважати його етнічним) забарвлення. Вони були національними, але не у тому значенні, що були спрямовані на досягнення національно усвідомленої мети, а в тому, що відображали суперечності національного характеру, особливості історичного розвитку певного етносу, народу, групи народів, а також специфіку національного (чи етнічного) підходу до вирішення проблем, які накопичилися у суспільстві. Тому не можна погодитися з тезою, що втрата єдності і спільності мети західною цивілізацією, а також переродження зв'язків раси, релігії, сім'ї, класу, сусідства, співробітництва у “поверхові

¹ Парадоксально, що головними адептами американських ідей у галузі права виявилися юристи-“господарники” з пострадянського простору [17, с. 93], позиція яких у зв'язку з цим піддавалася критиці цивілістами [18, с. 90]. Думаємо, це пов'язано з подібністю ситуації: спробами держави подолати хаос, що виник при зміні економічних відносин в умовах непридатності концепції права, яка існувала раніше, і неусвідомленням своєї приналежності до певної цивілізації.

² Оскільки Україна окремо не згадується, то можна припустити, що вона розглядається як така, що входила до складу Росії. Тим більше, що перше видання вказаної праці Г. Бермана здійснене ще у 1983 році.

націоналізми” припадають на ХХ ст., а відтак тягнуть дезінтеграцію західної традиції права [14, с. 16].

Достатньо впевнено можна стверджувати, що національний вплив на єдину західну традицію права почався набагато раніше — у зв’язку з формуванням європейського світогляду Нового часу і пов’язаним з цим похідним процесом трансформацій культури³.

Результатом цього був кластер (жмут) згаданих вище революцій, який зумовив перехід до нового етапу розвитку західної традиції права. Для нього характерним є формування у межах західної традиції права відносно відокремлених правових родин, які відображають поряд із рисами, спільними для західної традиції права в цілому, також особливості її розвитку у певних умовах місця і часу.

Думаємо, що особливо треба наголосити на значенні цього етапу у розвитку Західної традиції приватного права і завершенні формування концепту приватного права. Якщо від початку формування західного права до цього часу традиція приватного права або ще тільки зароджувалася (право раннього Середньовіччя), або перебувала на стадії осмислення і створення концептів, формування окремих інститутів тощо, то після кластеру революцій відбувається “прорив” у цій галузі і примат прав приватної особи стає визначальним чинником встановлення головного вектору розвитку права. Можна сказати, що відбувається закладення підвалин сучасного (і перспективного) бачення концепту приватного права як такого.

Із врахуванням сказаного можна виокремити такі етапи розвитку західної традиції приватного права:

1) доба “персонального” (доприватного) права. Йде формування західної традиції права як такої. Період від падіння Західного Риму до Папської революції 1075–1122 рр.;

2) доба “персональної юрисдикції” (протоприватного права). Початок формування Західної традиції приватного права. Охоплює період від Папської революції до Реформації середини XVI ст.;

3) доба “егалітарного персонцентризму правосуддя”. Становлення західної традиції приватного права. Період від буржуазних революцій XVI–XVIII ст.ст. до Першої світової війни. Знаменує собою завершення формування концепту приватного права і перехід розвитку західної традиції приватного права у нову якість.

Для першого з цих етапів характерним є перехід від античного права до ідеї формування права західноєвропейського. Відбувається формування такої риси західної традиції права, як його відносна незалежність; разом із тим йде хаотичне запозичення норм римського права та імплементація їх у збірники варварських законів. При цьому варварське право, яке переважає, міцно поєднане з політичним та релігійним життям, зі звичками та моральністю. У церкві до XI ст. також ще немає самостійних, систематизованих нормативних актів і розвинутої юриспруденції. Канонічне право невідривно пов’язане з теологією, і навіть сам вираз *jus canonicum* вживається не дуже часто. Головним принципом, що діє у галузі регулювання приватних відносин, є підпорядкування “персональному праву”, яке визначається, насамперед, за ознакою підданства (громадянства).

На другому етапі починається формування специфічних ознак західної традиції права, а також з’являється інтерес до приватного права і починається формування його характерних рис. Ці зміни відбуваються під час Папської революції 1075–1122 рр. (її також іменують “Змаганнями за інвеституру” або “Григоріанською реформою”), яка заклала підвалини для повторного відкриття римських текстів Юстиніана, звільнивши духовенство від імператорського, королівського та баронського володарювання і встановивши сильну папську монархію у Західній церкві. З цією метою у Болоньї було засновано перший у Європі університет для навчання юристів і створення правової науки, а також для відокремлення церковної та світської юрисдикції, церковних та світських правових інститутів.

³ Дослідники вважають, що дія цих чинників була помітною ще в Античну добу [19, с. 205–207, 307–327].

На цьому етапі формується концепція права як єдиної узгодженої системи; заявляється віра в безперервну природу права, його здатність зростати від покоління до покоління; “зростання” права на Заході набуває певної внутрішньої логіки: його зміни являють собою не просто пристосування старого до нового, вони складають частку певної загальної моделі змін. Як зазначав Г. Берман: “Право не просто продовжується; воно має свою історію” [20, с. 42]. Формується віра у верховенство права над політичною владою. Різні юрисдикції і різні правові системи співіснують і змагаються в одному й тому самому суспільстві. Приватне право починає формуватися як концепт, зокрема, завдяки ідеям “високого відродження”, розвитку ремесел і торгівлі, канонічному праву тощо. Йде засвоєння догми та систематизація римського права, набуває поширення його рецепція у формі прямого застосування норм.

Головним принципом регулювання відносин у приватній сфері є “персональна юрисдикція” (норми права застосовуються до певної групи суб’єктів): визначальним є не громадянство, національність, раса, стать тощо, а належність до певного соціального стану.

На третьому етапі під впливом ідей “природного права” відбувається формування засад західної традиції приватного права: визначення незалежного стану приватної особи, визнання за нею комплексу невід’ємних особистих та майнових прав, запровадження принципу свободи договору та ін. Характерною є рецепція римського приватного права як універсального інструменту забезпечення прав приватної особи.

З іншого боку, завдяки національним буржуазним революціям, спрямованим на подолання суперечностей внутрішнього державного та соціально-культурного розвитку, відбувається збагачення західної традиції приватного права. Зокрема лютеранська концепція християнської совісті певною мірою сприяє розвитку і створенню оновленої системи захисту приватних договорів та майнових прав у багатьох західних країнах. Англійське пуританство сприяє розвитку основи більш незалежного судочинства, суду присяжних і зміцнює права людини не лише в Англії, але у кінцевому підсумку і в інших країнах Західної Європи. Кодифікація цивільного права у Франції стимулює нові кодифікації в усій Європі та на інших континентах. Відбувається формування “правових родин”, а у їх рамках — цивільно-правових систем, що теж впливає на розвиток західної традиції приватного права. Остання втрачає “станову розгалуженість” (персональну юрисдикцію), стає більш чіткою сукупністю. Однак разом із тим вона диференціюється відповідно до ментальності, світоглядних та національних традицій і розвивається тепер не лише у хронологічних, але й у рівнобіжних географічних координатах.

Що стосується “східної європейської традиції права”, то під нею ми маємо на увазі правові цінності, концепти, категорії та інститути, що властиві східноєвропейській субцивілізації, будучи заснованими на світогляді, культурі і ментальності народів, етносів, груп народів, що входили в так зване “Візантійське співтовариство націй” або зараз є спадкоємцями “Духу Візантії”, вираженому у догматах ортодоксального християнства.

У східноєвропейській традиції права під західним впливом формується Східноєвропейський концепт приватного права, що, однак, не тягне виникнення окремої традиції приватного права. Це пояснюється відсутністю самостійного філософського підґрунтя, особливостями взаємин “людина — держава” та іншими аналогічними чинниками, мова про які піде окремо.

Оскільки право України формувалося і тривалий час розвивалося у руслі східноєвропейської традиції права, постає теоретично і практично важливе питання про визначення підґрунтя його кореляції з правом ЄС, зокрема про можливість і ступінь врахування української ментальності, особливостей правосвідомості тощо.

На нашу думку, проблеми вибору уже не існує, оскільки Україна, як і кожна держава, що прагне стати членом ЄС, уже зробила свій вибір. І це вибір — європейський. Тому методологічним підґрунтям кореляції права України з правом ЄС у галузі приватного права є врахування тієї обставини, що концепт приватного права визрів та сформувався у контексті розвитку західної традиції європейського права. Відтак

можливість кореляції правових систем (у тому числі права) залежить, передусім, від готовності і здатності нашого суспільства до сприймання західноєвропейських базових цивілізаційних цінностей (індивідуалізм, права людини, право приватної власності, свобода договорів, повага до прав іншої особи тощо), без чого реальний поступ тут є неможливим.

Список використаних джерел

1. Сучасні проблеми адаптації цивільного законодавства до стандартів Європейського Союзу [Текст] : матеріали I Міжнародної науково-методичної конференції. — Львів, 2006. — Вип. 1. — 514 с.
2. Проблеми систематизації приватного права України та Європи [Текст] : монограф. / за заг. ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрНУ, 2009. — 204 с.
3. Правове забезпечення сфери інтелектуальної власності в Україні в контексті Європейської інтеграції: правові засади [Текст] : монограф. / за наук. ред. О. П. Орлюк ; кол. авт. : В. С. Дроб'язко, А. В. Міндрул, О. О. Тверезенко, Л. І. Работягова, О. О. Штефан та ін. — К. : Лазурит-Поліграф, 2010. — 464 с.
4. Капіца, Ю. М. Авторське право і суміжні права в Європі [Текст] : монограф. / Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, О. В. Жувака. — К. : Логос, 2012. — 696 с.
5. Білоусов, Ю. В. Форми взаємодії правових систем як передумови процесів систематизації [Текст] / Ю. В. Білоусов // Проблеми систематизації приватного права України та Європи : монограф. / за заг. ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрНУ, 2009. — С. 7–41.
6. Луць, А. В. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) [Текст] : монограф. / А. В. Луць. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — 304 с.
7. Аннерс, Э. История Европейского права [Текст] / Э. Аннерс ; Ин-т Европы / пер. со швед. — М. : Наука, 1996. — 395 с.
8. Топорнин, Б. Н. Европейское право [Текст] : учебн. / Б. Н. Топорнин. — М. : Юрист, 1998. — 456 с.
9. Капустин, А. Я. Европейский Союз: интеграция и право [Текст] : монограф. / А. Я. Капустин. — М. : Изд-во РУДН, 2000. — 436 с.
10. Толстопятенко, Г. П. Европейское налоговое право. Сравнительно-правовое исследование [Текст] / Г. П. Толстопятенко. — М. : Норма, 2001. — 336 с.
11. Европейское право [Текст] : учебн. для вузов / под ред. Л. М. Энтина. — М. : Норма 2001. — 720 с.
12. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций [Текст] / С. Хантингтон // Полис. — 1994. — № 1. — С. 38–48.
13. Орлова, И. Б. Евразийская цивилизация. Социально-историческая ретроспектива и перспектива [Текст] / И. Б. Орлова. — М. : НОРМА, 1998. — 280 с.
14. Берман, Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования [Текст] / Г. Дж. Берман ; [пер. с англ.]. — М. : Изд-во Моск. ун-та, Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1998. — 624 с.
15. Харитонов, Є. О. Історія приватного права Європи: Східна традиція [Текст] / Є. О. Харитонов. — Одеса : Юридична література, 2000. — 260 с.
16. Токвіль, А. де. Про демократію в Америці [Текст] [у двох томах] ; пер. з франц. Г. Філіпчука та М. Москаленка ; передм. А. Жардена / А. де Токвіль. — К. : Всесвіт, 1999. — 590 с.
17. Мамутов, В. І знову про загально цивілістичний підхід [Текст] / В. Мамутов // Право України. — 2000. — № 4. — С. 93–94.
18. Харитонов, Є. Антицивілістика або Сім “неправд” так званого господарського підходу [Текст] / Є. Харитонов // Право України. — 2000. — № 9. — С. 91–94.
19. Фергюсон, А. Опыт истории гражданского общества [Текст] / под ред. М. А. Абрамова / А. Фергюсон ; пер. с англ. — М. : Российская политическая энциклопедия, (РОССПЭН), 2000. — 392 с.
20. Берман, Г. Дж. Вера и закон: примирение права и религии [Текст] / Г. Дж. Берман. — М. : Ad Marginem, 1999. — 432 с.

Надійшла до редакції 01.09.2014

Харитонов Е. О., Харитонova Е. И. Право ЕС и Украины: некоторые методологические вопросы корреляции в области частного права

Рассматриваются проблемы определения методологического основания корреляции права Украины с правом ЕС в области частного права. Анализируется сущность “европейского права” и характеризуются традиции права и традиции частного права, в частности, существование которых обусловлено наличием в пределах Европейской цивилизации относительно самостоятельных (хотя и родственных) субцивилизаций. На основе характеристики права как элемента цивилизации и концепта частного права как феномена Западноевропейской субцивилизации, делается вывод, что возможность корреляции права Украины с правом ЕС зависит, прежде всего, от готовности и способности общества к восприятию западноевропейских базовых цивилизационных ценностей (индивидуализм, права человека, право частной собственности, свобода договоров, уважение прав другого лица и т.п.).

Ключевые слова: европейское право, право ЕС, право Украины, частное право, корреляция, цивилизация, цивилизационные ценности.

Kharytonov, E. O.; Kharytonova, O. I. Law of the EU and of Ukraine: Some Methodological Issues of Correlation in the Field of Private Law

The article considers the problem of determining of methodological foundation of the correlation of law of Ukraine with the EU law in the field of private law. It is analyzed the essence of “European Law” and characterized traditions of law and private law traditions. In particular, the existence of some traditions is caused by the presence within the boundaries of European civilization relatively independent (though related) subcivilization. On the grounds of the characteristics of law as an element of civilization and the concept of private law as a phenomenon of the Western European subcivilization, it is concluded that the possibility of correlation of law of Ukraine with the EU law depends primarily on the willingness and ability of our society to the perception of baseline values of Western European civilization (individualism, human rights, the right of private property, freedom of contract, respect for the rights of another person, etc.)

Keywords: European law, the EU law, the law of Ukraine, private law, correlation, civilization, civilization values.

